

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

**Б. ЖАМГЕРЧИНОВ АТЫНДАГЫ ТАРЫХ, АРХЕОЛОГИЯ
ЖАНА ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТУ**

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ Д 07.23.671

**Кол жазма укугунда
УДК: 329:94(575.2) (043.3)**

Орозахунова Замира Жумабековна

**1940 - 1950 - жж. КЫРГЫЗСТАНДЫН САЯСИЙ
СИСТЕМАСЫНЫН ИШТЕШИ**

07.00.02 – Ата Мекен тарыхы

**Тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты**

Бишкек - 2025

Диссертациялык иш Б. Жамгерчинов атындагы КР УИАнын тарых, археология жана этнология институтунда аткарылды.

Илимий жетекчи:

Джуманалиев Акылбек Джуманалиевич
тарых илимдеринин доктору, профессор, Б.
Жамгерчинов атындагы КР УИАнын тарых,
археология жана этнология институтунун
профессору

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү мекеме:

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
тарых илимдеринин доктору, профессор
А. К.

Карыева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилденүүчү теманын актуалдуулугу. XX кылымдын 40-50-жылдарындагы Кыргызстандын саясий системасынын иштеши ар кандай өткөөл мезгилде, анын ичинде азыркы мезгилде, өткөндүн ар түрдүү тажрыйбаларын эске алуу өзгөчө маанилүү экендиги менен аныкталат. Кыргыз Республикасында мамлекеттик түзүлүштү модернизациялоо процесси уланууда жана мамлекеттик аппараттын ишин уюштурууда мүмкүн болуучу каталарга жол бербөө үчүн мамлекеттик бийликтин жогорку органдарынын тарыхын изилдөө бүгүнкү күндө абдан зарыл. Азыркы Кыргызстандын жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө СССР жашап турган мезгилде калыптанган бийликти уюштуруу принциптеринин таасири сезилет. Азыркы окумуштуулар тарыхтын ар кандай этаптарында СССРдин саясий системасынын уюштуруу жана иштөө маселелерин изилдөөгө олуттуу салым кошушкан. Бирок, СССРдеги, атап айтканда, Кыргызстандагы саясий бийликти анын бир бөлүгү катары трансформациялоо маселесин түшүнүү али бүтө элек.

XX кылымдын 40-50 – жылдары өлкөнүн мындан аркы өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизип, ата мекендик тарыхта негизги мааниге ээ болгон. Бул учурда, саясий система тарыхый жагдайлардын чакырыктарына жооп берип, натыйжалуу иштеген. Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында өлкө, олуттуу ресурстарды жана адамдык капиталды фронтко багыттоодо, эвакуацияланган ишканаларды жана депортацияланган калкты кабыл алуу жана армияны керектүү материалдык каражаттар менен камсыз кылуучу стратегиялык тылга айланган. Бул жагдайлар активдүү өнүгүүгө багытталган саясий системаны модернизациялоонун зарылдыгын шарттады. Бирок, согуштан кийинки мезгилде чектен ашкан борборлоштуруу терс таасирин тийгизип, жер-жерлерде чыккан демилгени басаңдаткан. Десталинизация мезгили (1953-1959-жж.), Маленковдун тушунда башталган экономикалык реформалар, 50-жылдардын экинчи жарымы, социализмдин акыркы жеңиши жана жети жылдык пландаштырууга өтүү идеологиясы менен аныкталган бийликтин ишмердүүлүгү терең талдоону талап кылат.

Саясий системанын иштеши жана трансформациясы көбүнчө тарыхый шарттарды эске алуу менен "жогорудан" башталган реформалар менен шартталган. Кыргызстандын өнүгүшүнүн бул көп аспекттүү процесси илимий эмгектерде ар түрдүү жана карама-каршы

интерпретацияларды жаратууда. Мамлекеттик органдардын, биринчи кезекте Кыргыз ССРинин Коммунисттик партиясынын жашыруун ачыкка чыгарылган архивдик материалдарына жетүү маанилүү аспектидин бири болуп саналат. Бул материалдар жеткиликтүү болуп калгандыгына карабастан, бүгүнкү күндө окумуштуулар тарабынан илимий айлампалар киргизилген эмес. Ачыкка чыгарылган архивдер саясий системанын иштеши жана оор мезгилдерде чечимдерди кабыл алуу жөнүндө уникалдуу маалыматтарды камтыйт. Бул маалыматтарды илимий жүгүртүүгө киргизүү мамлекеттик бийликтин иш-аракетинин механизми жөнүндөгү биздин түшүнүгүбүздү бир кыйла кеңейтип, анын эволюциясынын уландысын ачып бере алат.

Совет мезгилиндеги тарыхый тажрыйба көрсөткөндөй, Улуу Ата Мекендик согуш жана согуштан кийинки калыбына келтирүү жылдарында натыйжалуу башкаруу так уюштуруу түзүмү жана борборлоштурулган башкаруу аркылуу мүмкүн болгон. Бул тажрыйба жаңы башкаруу стратегияларын иштеп чыгуу жана аларды заманбап реалдуулукка ылайыкташтыруу үчүн пайдалуу болушу мүмкүн. Демек, тарыхый фактыларга жана окуяларга карата ар кандай көз караштарды эске алган, булактардын кеңири топтомуна таянган изилдөө зарыл. Бул теманы изилдөөнүн актуалдуулугун баса белгилеп, жаңы булактарды, анын ичинде архивдик документтерди тартууну сунуштайт. Илимий материалдарды талдоо конкреттүү тыянактарды иштеп чыгууга жана негиздүү сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Ошентип, саясий системанын иштөөсүнүн тарыхый тажрыйбасына, жана топтолгон тажрыйбага кайрылуу азыркы Кыргызстанда мамлекеттик башкарууну ийгиликтүү

модернизациялоо үчүн зарыл болуп калат. Совет доорунун тарыхы, анын ичинде саясий түзүлүш жана башкаруу ыкмалары, өлкөнүн өнүгүшүнүн азыркы этабы үчүн, өзгөчө институттук реформалар жана өзгөчө кырдаалдардагы башкаруу стратегиялары үчүн баалуу сабактарды бере алат. Бул ошондой эле тарыхый мурас менен заманбап башкаруу практикасынын ортосундагы байланышты чындап, туруктуу өнүгүү үчүн база түзөт.

Диссертациянын темасынын негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертация Б.Джамгерчинов атындагы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын, тарых, археология жана этнология институтунун Кыргызстан тарыхы XX кылымда бөлүмүндө аткарылды жана демилгелүү иш болуп саналат.

Максаты жана милдети максаттары. Диссертациялык изилдөөнүн максаты 1940-1950-жылдардагы Кыргызстандын саясий системасынын иштешин комплекстүү талдоодон турат, мында саясий бийликти трансформациялоонун механизмдерин, процесстерин жана кесепеттерин аныктоого, ошондой эле мамлекеттик башкарууну модернизациялоонун заманбап процесстерине ушул мезгилдин улануучулугун жана таасирин изилдөөгө басым жасалат.

Бул максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттер коюлган:

- 1940-1950-жылдардагы Кыргызстандын саясий системасы боюнча жүргүзүлүп жаткан изилдөөлөрдү карап чыгуу, бул мезгилдин тарыхнаамасындагы негизги темаларды, маселелерди жана боштуктарды аныктоо;
- Жеткиликтүү булактарга жана архивдик материалдарга талдоо жүргүзүү, ошондой эле көрсөтүлгөн мезгилде Кыргызстандын саясий системасынын иштешин деталдуу талдоо үчүн ылайыктуу изилдөө методдорун тандап алуу;
- 1940-жылдардагы Кыргызстандын саясий системасынын иштешин, анын ичинде согуш алдындагы мезгилди жана Улуу Ата Мекендик согуштун өлкөдөгү саясий процесстерге тийгизген кесепеттерин иликтөө.
- 1950-жылдары Кыргызстанда болуп өткөн саясий өзгөрүүлөрдүн натыйжалуулугун жана натыйжаларын, анын ичинде алардын өлкөдөгү коомдук-саясий кырдаалга тийгизген таасирин баалоо.
- 1950-жылдардагы десталинизация аракеттерин жана алардын Кыргызстандын саясий системасына тийгизген таасирин талдоо, ошондой эле аталган мезгилдеги саясий системаны кайра уюштуруу жана өнүктүрүү процесстерин иликтөө.
- Жүргүзүлгөн талдоонун жана изилдөөнүн негизинде жыйынтык чыгаруу, ошондой эле саясий илим жана башкаруу жаатындагы мындан аркы изилдөөлөр жана практикалык иш-аракеттер үчүн сунуштарды берүү.

Диссертациянын илимий жаңылыгы. Бул диссертациянын илимий жаңылыгы 1940-1950-жылдардагы Кыргызстандын саясий системасынын иштөөсүнүн кеңири аспектилерин ар тараптуу изилдөөдө. Автор мындай оор мезгилде согуштун кесепеттерин, ачарчылык шартында согуштан кийинки дан эгиндерин даярдоонун, ошондой эле 1456 адамдын өмүрүн алган Жалал-Абаддагы жер титирөөнүн кесепеттерин кантип жеңгендигин аныктоого мүмкүндүк берген мурда аз колдонулган булактарга, анын ичинде архивдик документтерге талдоо жүргүзгөн. Диссертацияда ашыкча борборлоштуруунун айрым ишканалардын иш-аракетине тийгизген таасири кенири баяндалып, борбордук жана жергиликтүү органдардын ишиндеги конкреттүү терс көрүнүштөр талдоого алынган. Илимий изилдөөдө Маленковдун реформалары, алардын Кыргызстандын айыл чарбасына тийгизген таасири, республикаларды өз алдынча каржылоонун, анын ичинде мамлекеттик каражаттарды максатсыз пайдалануунун терс кесепеттери каралат. Өзгөчө көңүл И.Раззаковдун мектептеги тамак-ашты жана кыргыз тилинде билим берүүнү киргизүү үчүн жүргүзгөн күрөшүнө, 50-жылдардын орто ченинде республиканы орден менен сыйлоонун себептерине бурулган.

Изилдөөнүн маанилүү аспекти болуп буга чейин илимий адабияттарда жетиштүү чагылдырылбаган Улуу Ата Мекендик согуштун жана десталинизация процесстеринин Кыргызстандын саясий системасына тийгизген таасирин аныктоо саналат. Ошондой эле белгиленген мезгилдеги саясий реформалардын натыйжалуулугуна жана өлкөнүн өнүгүүсүнө тийгизген таасирине баа берүү, бул тарыхый контекстти терең түшүнүүгө жана Кыргызстандын азыркы саясий практикасын калыптандырууга өбөлгө түзөт.

Диссертациядагы алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси 1940-1950-жылдары Кыргызстандын саясий системасынын иштеши жөнүндө кеңири маалымат берүү өлкөнү өнүктүрүүнүн саясий стратегияларын жана программаларын иштеп чыгуу үчүн негиз боло алат. Улуу Ата Мекендик согуштун жана десталинизация процесстеринин саясий системага тийгизген таасирин түшүнүү өлкөнүн өнүгүшүнүн тарыхый контекстин тереңирээк баалоого жана заманбап саясатта негизделген чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн жыйынтыктары коомдук-гуманитардык сабактарды окутууда жана өлкөдөгү билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде саясий тарых боюнча атайын курстарды түзүүдө колдонуу менен билим берүү процессине киргизилиши мүмкүн.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

1. Кыргызстандын саясий системасын изилдөөнүн натыйжасында 1940-1950-жылдары цензуранын, идеологиялык багыттын жана саясий трансформациялардын таасирин эске алган бийлик органдарынын өнүгүүсүнүн негизги этаптары: согуш алдындагы мезгил, Улуу Ата Мекендик согуш жылдары жана Хрущевдун башкаруу мезгилиндеги реформалардын башталышы бөлүнүп көрсөтүлгөн.
2. Согушка чейинки жылдарда кабыл алынган чечимдердин аткарылышын көзөмөлдөөнүн начардыгы, жергиликтүү кадрлардын жетишсиздиги жана ресурстарды натыйжалуу башкаруунун төмөндүгү, согушка чейинки жылдардагы башкаруунун тарыхый тажрыйбасын эске алуу менен системалуу реформаларды жүргүзүүнүн зарылдыгы келип чыкты.
3. Улуу Ата Мекендик согуштун жылдарында Кыргызстандын саясий системасы өзгөчө кырдаалдар органдарынын жана Коммунисттик партиянын ишмердүүлүгүнүн аркасында согуш мезгилинин талаптарына ыйыктыгы ыңгайлашкан олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болду, координациялоодогу жана башкаруудагы кемчиликтерге карабастан, бул ресурстарды мобилизациялоого, фронт менен тылдын биримдигин чыңдоого мүмкүндүк берди.
4. Согуштан кийинки Кыргызстан (1945-1947-жж.) кургакчылыктан улам ачарчылыкты жана Жалал-Абад облусундагы кыйратуучу жер титирөөнүн кесепеттерин кошо алганда, олуттуу чакырыктардын мезгили болгон. Партиялык жана мамлекеттик структуралардын иши айыл чарбасын, өнөр жайды жана социалдык чөйрөнү калыбына келтирүүгө багытталган. Региондорду колдоо жана башкарууну реформалоонун натыйжасыздыгына карабастан кырдаалды жарым-жартылай турукташтырды. Бул мезгил республиканын мындан аркы өнүгүүсү үчүн негизи жана кризистерди жеңүүнүн үлгүсү болуп калды.
5. Сталинизмдин аягындагы Кыргызстандын саясий системасы катуу борборлоштурулган жана экономиканы калыбына келтирүүгө, согуштун кесепеттерин жоюуга жана кадрларды даярдоого багытталган. Партия башкарууну координациялоодо башкы ролду ойногон, бирок анын иши бюрократиядан жана идеологиялык бурмалоолордон жапа чеккен. Кыйынчылыктарга карабастан экономиканы турукташтырууга, колхоздорду ирилештирүүгө жана модернизациялоо үчүн негиздерди түптөөгө мүмкүн болду. Бирок, ашыкча борборлоштуруу жана квалификациялуу адистердин жетишсиздиги өнүгүүгө тоскоол болду. Бул чакырыктар Сталин өлгөндөн кийин башталган жана республиканы туруктуу башкарууга өтүүгө мүмкүндүк берген реформалардын зарылдыгын көрсөттү.
6. 1950-жылдары Кыргызстандын саясий системасы десталинизациянын жана реформалардын, борборлоштурулган башкаруудан кыйла ийкемдүү моделдерге өтүүнүн таасири астында өзгөрдү. Кеңештердин ролун күчөтүү жана улуттук саясат, анын ичинде кыргыз тилин окутуу сын жана каршылык менен коштолду. Кадр саясатындагы көйгөйлөр экономиканын өнүгүшүн басаңдатты, бирок агрардык реформалар жана өнөр жайдын өнүгүшү прогресске жана жашоо деңгээлинин жакшырышына шарт түздү.

Изденүүчүнүн жеке салымы 1940 - 1950-жылдардагы Кыргызстандын саясий системасына комплекстүү талдоо жүргүзүүдөн турат, ал Улуу Ата Мекендик согуштун жана андан кийинки калыбына келүүнүн шарттарында анын трансформациясынын негизги этаптарын аныктоого мүмкүндүк берди. Изилдөөнүн жүрүшүндө мурда изилденбеген архивдик материалдар системалаштырылып, илимий айлампалар киргизилген, бул республиканын партиялык, мамлекеттик жана коомдук түзүмдөрүнүн курамындагы сандык жана сапаттык өзгөрүүлөрдү тактоого өбөлгө түзгөн. Мамлекеттик бийлик жана башкаруу органдарын кайра куруу процесстерине изилдөө жүргүзүлүп, адамдык жана материалдык ресурстарды мобилизациялоонун негизги багыттары, ошондой эле алардын Республиканын саясий жана социалдык-экономикалык түзүмүнө тийгизген таасири аныкталган. Идеологиялык иштин өзгөчөлүктөрү жана анын согуш жылдарында жана андан кийинки мезгилде калктын консолидациясына тийгизген таасири биринчи жолу комплекстүү талданды. Ар түрдүү булактарды тартууга жана архивдик маалыматтарды талдоонун заманбап ыкмаларын колдонууга негизделген Республиканын саясий системасын изилдөөгө жаңы концептуалдуу ыкмалар иштелип чыкты.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары жана сунуштары эл аралык жана республикалык илимий-теориялык жана илимий-практикалык конференцияларда апробацияланган.

Жарыяланган илимий эмгектерде диссертациянын жыйынтыктарынын чагылдырылышы. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган илимий

жыйынтыктар жана практикалык сунуштар Кыргыз Республикасынын УАКтын талаптарына ылайык жарыяланган 17 илимий макалада берилген.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, төрт баптан, корутундудан жана колдонулган булактардын тизмесинен турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 185 бет.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу, изилдөөнүн максаттары жана милдеттери ачып берилген жана илимий изилдөөнүн жаңылыгы, теориялык жана практикалык мааниси, коргоого коюлган негизги жоболору, изилдөөнүн хронологиялык алкагы жана изденүүчүнүн жеке салымы көрсөтүлгөн.

Диссертациянын биринчи бөлүмү "1940 – 1950-жж. Кыргызстандын саясий системасынын иштеши тарыхнаамасына" Анда Совет мезгилиндеги Кыргызстандын саясий системасынын өнүгүшү каралат. Бул мезгилдеги изилдөөлөр саясий системаны тарыхый процесстин негизги аспектиси катары талдоонун маанилүүлүгүн көрсөтүп турат. Кыргызстан Компартиясынын ролуна, ошондой эле республиканын социалдык-экономикалык жана саясий түзүлүшүнүн өнүгүшүнө Лениндин окуусунун таасирине өзгөчө көңүл бурулду. "Очерки истории Коммунистической партии Киргизии", "История Киргизской ССР", «История советского крестьянства Киргизстана», «История советского рабочего класса Киргизстана», «Очерки истории комсомола Киргизии» жана «Изменение социально-классовой структуры населения Киргизии в годы строительства и упрочения социализма (1917 - 1961 гг.)» сыяктуу жыйнактуу эмгектердин басылмалары республикалык тарыхнааманын өнүгүшүндө маанилүү роль ойногон. Бул изилдөөлөр марксисттик-лениндик пропаганда аркылуу партиялык жана мамлекеттик структуралардын ишмердүүлүгүн аныктаган саясий багыттар жана идеологиялык мамилелер кандайча калыптангандыгын көрсөттү. Бул эмгектер Кыргызстандын саясий системасынын революцияга чейинки мезгилден баштап азыркы учурга чейинки өнүгүүсүнүн уландысын аныктоого мүмкүндүк берди. Алар Республиканын саясий турмушундагы элдин жана массалык уюмдардын чечүүчү ролун чагылдырышты, бул өлкөнүн өнүгүшүнө социалисттик коомдук мамилелердин таасирин түшүнүүгө жардам берди.

Совет мезгилинде XX кылымдын 80-жылдарынын экинчи жарымына чейинки тарыхнаама, коомдук илимдердин бүткүл системасы сыяктуу эле, стагнация мезгилин баштан кечирди. Бул мезгилде коомдук илимдер, анын ичинде тарых илими жашоонун чыныгы суроо-талаптарынан алыс болгон. Чындыктын бир тараптуулугу байкалган, бул Республиканын саясий тутумунун иштешин объективдүү изилдөөнү кыйындаткан. "Вопросы истории Компартии Киргизии" жана "Известия АН КиргССР" сыяктуу тарыхый документтердин жана макалалар жыйнактарынын жарыяланышы Кыргызстандын саясий системасын изилдөө үчүн маанилүү булак болуп кала берди. Бул басылмаларда партиялык жана мамлекеттик түзүмдөрдүн ишмердигинин ар кандай өңүттөрүн, ошондой эле алардын коомдук институттар менен өз ара байланышын чагылдырган материалдар сунушталган. Партиянын социалисттик мелдештерди уюштуруудагы жана лениндик идеяларды жайылтуудагы ролуна өзгөчө көңүл бурулду, бул республикадагы саясий туруктуулукту сактоодо идеологиялык иштин маанилүүлүгүн баса белгиледи.

Совет мезгилинде Кыргызстан Компартиясынын тарыхын изилдөө өз алдынча илимий багыт болуп калган. Бул маселе Кыргызстан Компартиясын республикалык түзүм катары кароо менен КПССтин тарыхынын бир бөлүгү катары изилденген. Бүгүн тарых илиминин советтик мезгили Кыргызстандагы Компартиянын өнүгүшүн дыкат түшүнүүгө мүмкүндүк берип, окуяны толук чагылдырып турат. И.А. Соктоевдин эмгектери партиялык жана мамлекеттик институттар социалисттик идеологиянын жол көрсөтүүчүсү боло турган жаңы кадрларды даярдоону жана тарбиялоону кантип көзөмөлдөгөнүн көрсөтүп турат. Бул мезгилде интеллигенция илимий жана маданий иш-чаралар мамлекеттин туруктуу көзөмөлүндө болгон шарттарда калыптанган. Е. П. Чернова Советтик Кыргызстандын социалдык өнүгүүсүнө партиялык жетекчилик кылуусун, (1945-1960-жж.) (Фрунзе, 1986) Коммунисттик партиянын социалдык сектордун өнүгүшүнө жана калктын турмушун жакшыртууга тийгизген таасирин изилдеген. Е. П. Чернова партиянын ишмердүүлүгүн мыйзамдардын аткарылышын башкаруудагы жана көзөмөлдөөдөгү, ошондой эле кеңештердин чечимдеринин аткарылышын камсыздоодогу ролунун контекстинде талдайт.

Дж. М.Малабаев жана Р. Т. Тургунбеков Советтер Союзу мамлекеттик саясатты ишке ашырууга жана Совет бийлигинин шартында социалдык-экономикалык системанын калыптанышына кандай салым кошконун түшүнүүгө зор салым кошушту. Ошентип, республикадагы совет бийлигине арналган изилдөөлөр советтик мамлекеттик курулуштун контекстинде республиканын социалдык-саясий тарыхын түшүнүүнү олуттуу түрдө кеңейтет жана тереңдетет.

Комсомол жана профсоюз сыяктуу коомдук уюмдар да активдүү изилденип, алардын ишмердүүлүгү кеңири чагылдырылган. Бул багытта республикадагы профсоюздук кыймылдын коомдук-тарыхый баалуулугу орун алган Х.М. Мусиндин «Профсоюзы Советского Киргизстана» аттуу эмгектерин бөлүп көрсөтүү керек. Учурдагы адабияттарга сереп салуу көрсөткөндөй, совет мезгилинде жалпы Кыргызстандын саясий системасынын иштеши үстөмдүк кылган идеологиялардын алкагында изилденген. Негизги көңүл партиялык жана мамлекеттик органдардын натыйжалуу иши менен байланышкан Экономика жана маданияттагы жетишкендиктерге бурулду. Бирок, бүткүл СССРдин деңгээлинде кайра куруу жана айкындуулук саясатынын башталышы менен тарыхтын "ак тактары", анын ичинде элди Кыргызстанга депортациялоо, согуштан кийинки репрессиялар жана саясий жетекчиликтин каталары изилдене баштады. Буга карабастан, Кыргызстандын тарых илиминде бул аспектилер тиешелүү түрдө чагылдырылып, заманбап түшүнүккө ээ боло алган жок. Бул татаал жана мурда айтылбай калган темаларды камтыган алгачкы изилдөөлөр жана басылмалар жаңы гана пайда болуп, андан ары изилдөө жана кайра ойлоп табуу үчүн олуттуу орун калтырды.

Жалпысынан советтик тарых илиминде СССР өкүм сүрүп турган жылдары 1940-1950 - жылдардагы саясий системаны реформалоо боюнча изилдөөлөр марксисттик-лениндик идеологиянын алкактары менен чектелген. Советтик тарыхнаама бул жылдарды социалисттик мамлекетти чыңдоо, тышкы коркунучтарды (анын ичинде Улуу Ата Мекендик согушту) ийгиликтүү жеңүү жана коммунисттик коомду курууну улантуу мезгили катары көрсөткөн. Саясий репрессиялар, массалык тазалоолор жана ички карама-каршылыктар жөнүндө ар кандай эскерүүлөр репрессияланган же партиялык линиянын нугунда чечмеленген. Бул мезгилдеги негизги изилдөө багыттары: партиялык жетекчиликти жана анын согуш жылдарында жана согуштан кийинки мезгилде өлкөнү мобилизациялоодогу ролун талдоо, экономиканы пландаштыруу жана башкаруу, анын ичинде эл чарбасын калыбына келтирүү, социалисттик тартипти чыңдоо жана коомдук жана саясий жашоону көзөмөлдөө.

СССР кулагандан кийин 1940-1950 - жылдардагы саясий системанын реформаларын изилдөө олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болуп, постсоветтик мейкиндиктин тарыхый илиминде жаңы доорду чагылдырган. 1990-жылдардын башында, мурда коомчулук үчүн жабык болгон архивдер жеткиликтүү болуп, изилдөөчүлөр СССРдин саясий тарыхын сын көз менен кайра карап чыгууга мүмкүнчүлүк алышты. Постсоветтик мейкиндикте массалык репрессия, партия ичиндеги тазалоо, бюрократиялык реформалар жана бийликтин жогорку эшелонундагы бийлик үчүн күрөш сыяктуу мурда тыюу салынган темаларды активдүү изилдей баштады. Сталиндик мезгилге өзгөчө көңүл бурулган, ал авторитардык башкаруунун туу чокусу катары каралып, жалпы көзөмөлгө, коркууга жана башкача пикирлерди басууга негизделген.

Дж.М.Малабаевдин "История государственности Кыргызстана" (1997) жана А. Ч. Какеевдин редакциясы астында даярдалган "Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн тарыхына киришүү" (2004) сыяктуу эмгектерде жана мамлекеттүүлүктү өнүктүрүү боюнча жалпы маселелерге басым жасап, ошол эле учурда аталган мезгилде бийликтин механизмдерин толук изилдөө жетишсиз болуп калган. Буга Кыргыз ССРинин партиялык органдарында жетекчилик кызматтарды ээлеген жана ушул мезгилде республиканы башкарууда негизги ролду ойногон Исхак Раззаков сыяктуу маанилүү ишмерлерге арналган изилдөөлөр кирбейт. Репрессия жана депортация сыяктуу мурда тыюу салынган темаларга бара-бара көңүл буруу көбөйгөн, бирок жалпысынан бийликтин ишине баа берүү совет мезгилинин деңгээлинде кала берген. «История и эволюция клановой системы в политических процессах кыргызского общества (XIX - XXI вв.)» аттуу монографиясында А.Б. Бопонова биринчи жолу СССРдин борбордук жетекчилиги жергиликтүү саясий элита аркылуу Кыргыз ССРинин союздук Республикасын кантип көзөмөлдөгөнүн түшүндүргөн. А. Б. Бопонова бул көзөмөлдүн деңгээли жергиликтүү элитанын жана калктын орусташтыруу деңгээлинен көз каранды экендигине басым жасады. Ал Совет мамлекетинин улуттук саясатындагы "кош стандарттар" республикага көзөмөлдү сактоодо жана бекемдөөдө кандайча негизги ролду ойногонун көрсөттү. С.А. Токтогоновдун эмгектери тарыхнаамада окуяга негизделген көз караштан алганда өзгөчө мааниге ээ. Алар Республиканын саясий тутумундагы маанилүү окуяларды жана өзгөрүүлөрдү жазып, хронологиялык ырааттуулукту орнотуп, андан аркы изилдөөлөр үчүн маанилүү маалымат булагын камсыз кылышат. Бул эмгектердин тарыхнаама үчүн баалуулугу алардын Кыргызстандын жетекчилигиндеги жана саясий түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөрдү системалуу баяндап берүү жөндөмүндө жатат, бул изилдөөчүлөргө өлкөнүн тарыхынын ар кыл мезгилдериндеги бийликтин динамикасын теренирээк түшүнүүгө жардам берет. Н.А. Алымкуловдун «СНК Киргизской ССР в 1941 - 1945 гг.: количественный и качественный состав» аталышындагы макаласы Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында Кыргыз ССР аткаруу бийлигин изилдөөгө олуттуу салым кошкон. Н.А. Алымкулов биринчи жолу архивдик материалдарга терең талдоо жүргүзүп, эл комиссарларынын дайындалышын, карьералык өсүшүн, орун которууларын, ошондой эле алардын жаш курагын, билимин, улутун жана ушул татаал мезгилде кызматта турган мөөнөтүн байкоого мүмкүндүк берет.

Постсоветтик мезгилде Кыргызстандын 1940-1950 - жылдардагы саясий

системасынын иштеши тарыхнаамада кыйла деңгээлде чагылдырылбаган бойдон калууда. Республиканын тарыхый өнүгүшүнүн ар кандай аспектилерин камтыган бир катар изилдөөлөр болгонуна карабастан, ушул мезгилдин саясий системасын кеңири талдай турган адистештирилген эмгектерде олуттуу ажырым бар. Бул изилдөөлөр катуу борборлоштурулган бийликтин шартында саясий система, идеологиялык көзөмөл жана маданий саясаттын ортосундагы тыгыз байланышты баса белгилейт.

Диссертациянын "1940-1950 - жылдардагы Кыргызстандын саясий системасын изилдөөнүн методологиясы, методдору жана булактары" деген аталыштагы экинчи бөлүмүндө 1940-50-жылдардагы Кыргызстандын саясий системасынын изилдөө объектилери катары каралып жаткан негизги компоненттери тууралуу жалпы маалымат берилет. Негизги көңүл Кыргыз ССРинин Коммунисттик партиясынын ролуна, анын түзүмүнө, функцияларына жана Республиканын саясий процесстерине бурулат. Ошондой эле комсомол уюмунун ишмердүүлүгү, анын түзүмү жана жаштарга тийгизген таасири, ошондой эле анын партиялык жана мамлекеттик органдар менен өз ара аракети мүнөздөлөт. Кыргыз ССР Жогорку Советинин кароосунда анын Мыйзам чыгаруу процессиндеги жана мамлекеттик башкаруудагы функциялары жана ыйгарым укуктары козголот. Эл комиссарлар Кеңеши (ЧНК) тарабынан сунушталган, кийинчерээк Министрлер Кеңеши (Совмин) болуп түзүлгөн аткаруу бийлигин карап чыгуу анын республиканы башкаруудагы ролун баалоого мүмкүндүк берет. Мындан тышкары, профсоюз уюмдары, алардын иш-аракеттери, эмгек массаларына тийгизген таасири жана башка мамлекеттик жана партиялык түзүмдөр менен өз ара аракеттенүү каралат.

Диссертациялык иште төмөнкү ыкмалар колдонулган:

Историзм жана объективдүү мамиле. Бул ыкма чындыкты ар тараптуу жана бейтарап чагылдырууну камсыз кылды, бул Кыргыз ССРинин саясий системасынын динамикасын так чагылдырууга мүмкүндүк берди. Историзм принциби саясий өзгөрүүлөрдү алардын тарыхый өнүгүшүнүн контекстинде иликтөөнү камсыз кылган жана объективдүү мамиле булактарды чечмелөөдө субъективдүү бурмалоолорду жоюуга өбөлгө түзгөн. Мындай мамиле каралып жаткан мезгилдеги советтик нормалардын жана институттардын эволюциясын камтуу менен мыйзамдардагы жана саясий түзүлүштөгү трансформацияларды талдоо үчүн негиз болуп калды.

Статистикалык ыкма. Кыргыз ССРинин саясий жана экономикалык ишмердүүлүгүнө байланышкан сандык маалыматтарды иштеп чыгуу үчүн колдонулган. Статистикалык ыкманы колдонуу өнөр жай өндүрүшүнүн өсүшү, калктын түзүмүндөгү өзгөрүүлөр жана башка негизги параметрлер сыяктуу экономикалык көрсөткүчтөрдөгү мыйзам ченемдүүлүктөрдү жана тенденцияларды аныктоого мүмкүндүк берди. Бийлик органдарынын жана партиялык түзүмдөрдүн ишмердиги жөнүндөгү отчеттордун статистикалык маалыматтары республикадагы социалдык-экономикалык кырдаалга объективдүү көз карашты калыптандырууга жардам берди.

Салыштырмалуу тарыхый метод. Бул ыкманы колдонуу ар кандай аймактардагы жана доорлордогу саясий жана социалдык-экономикалык процесстердин жалпы жана конкреттүү өзгөчөлүктөрүн аныктоого мүмкүндүк берди. Кыргыз ССРиндеги мыйзам актыларын, партиялык чечимдерди жана социалдык-экономикалык реформаларды башка советтик республикалардагы жана өлкөлөрдөгү ушундай процесстер менен салыштыруу жалпы Советтик тажрыйбанын контекстинде Республиканын саясий өнүгүүсүнүн уникалдуу жактарын түшүнүүгө мүмкүндүк берди.

Тарыхый-системалык ыкма. Бул ыкма Кыргыз ССРинин саясий системасын бир бүтүн катары талдоо үчүн колдонулган, ал системанын ар кандай элементтеринин өз ара аракеттенүүсүн жана алардын жалпы түзүлүшкө тийгизген таасирин изилдөөнү камтыган. Тарыхый-системалык ыкманы колдонуу мыйзамдардагы жана партиялык саясаттагы өзгөрүүлөр мамлекеттик органдардын жана коомдук структуралардын иштешинде кандай чагылдырылганын иликтөөгө мүмкүндүк берди, бул саясий динамиканы тереңирээк түшүнүүгө өбөлгө түздү.

Тарыхый-типологиялык ыкма. Бул ыкма партиялык чечимдерди жана алардын социалдык жана экономикалык реформаларга тийгизген таасирин талдоо үчүн колдонулган. Тарыхый-типологиялык мамиле партиялык чечимдердеги типтүү жана уникалдуу элементтерди жана алардын коомдук жана экономикалык турмуштагы кесепеттерин аныктоого жардам берди, бул Республиканын саясий кайра түзүлүшүндө Коммунисттик партиянын ролун тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берди.

Комплекстүү мамиле. Бул ыкма саясий системанын иштешине байланыштуу процесстердин жана кубулуштардын ар тараптуулугун эске алат. Комплекстүү мамиле Кыргыз ССРинин саясий системасын экономикалык, саясий, социалдык жана маданий факторлордун контекстинде кароого мүмкүндүк берип, саясий өзгөрүүлөр процессинде бул факторлордун өз ара аракеттенүүсүн толук түшүнүүнү камсыз кылды.

Проблемалык-хронологиялык мамиле. Бул ыкманы колдонуу тарыхый материалдарды хронология боюнча иретке келтирүүгө жана эталондук анализ жүргүзүүгө салым кошкон. Проблемалык-хронологиялык мамиле саясий системанын өнүгүшүндөгү мыйзам ченемдүүлүктөрдү жана карама-каршылыктарды аныктоого, ошондой эле

тарыхый окуялар менен саясий чечимдердин өз ара байланышын түшүнүүгө мүмкүндүк берди.

Бул ыкмаларды колдонуу Кыргызстандын саясий системасынын иштешин изилдөө мезгилинде терең түшүнүүнү камсыз кылды. Ар кандай булактардан алынган маалыматтарды салыштырма талдоо республиканын өнүгүүсүндөгү негизги мыйзам ченемдүүлүктөрдү аныктоого жана саясий жана социалдык өзгөрүүлөрдү талдоо үчүн жаңы перспективаларды сунуштоого мүмкүндүк берди.

1940-1950 - жылдардагы Кыргызстандын саясий системасы жөнүндө маалымат жана анын иштеши көп пландуу жана биздин изилдөөлөр булактардын кеңири чөйрөсүнө таянган. Алар: мамлекеттин негизги укуктук актылары, партиялык жана мамлекеттик органдардын жарыяланган документтери жана материалдары, мамлекеттик статистиканын материалдары, мезгилдүү басма сөз, глобалдык тармактын ресурстары болуп саналат. Коюлган маселени изилдөө үчүн автор тарабынан документтердин ар кандай түрлөрүн ар тараптуу изилдөөнүн негизинде, жарыяланган жана илимий айлампага биринчи жолу киргизилген ар түрдүү мүнөздөгү булактык базасы түзүлгөн. Булактардын эң көп тобу Борбордук мамлекеттик органдардын архивдик маалыматтары, 1940-1950-жылдардагы Кыргызстандын саясий системасы жөнүндө түшүнүк берүүчү расмий-документалдык маалымдама - статистикалык басылмалар тарабынан берилген. Демек, изилдөө булагы базасын төмөндөгүдөй топторго бөлүүгө болот:

Биринчи топ. Ишти жазууда мыйзам актылары, Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун указдары маанилүү булактар болду. Кыргыз ССРинин саясий системасы боюнча жарыяланган булактардын аналитикалык баяндамасы маанилүү мыйзам актыларын жана стенографиялык отчетторду камтыйт, алар республикадагы саясий түзүмдүн өнүгүшү жана мыйзам чыгаруу демилгелери жөнүндө баалуу маалыматтарды берет. Мыйзам актыларынын, Жогорку Кеңештин Президиумунун Жарлыктарынын жана Кыргыз ССРинин Өкмөтүнүн токтомдорунун комплекстүү жыйнагы болгон Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасынын мыйзамдарынын жыйнагына ар кандай тарыхый мезгилдерди камтыган беш томдук кирет. 1956-жылы жарык көргөн биринчи том 1926-1949-жылдарды камтыйт жана алгачкы Совет мезгилиндеги мыйзамдардын жана саясий системанын эволюциясын түшүнүү үчүн негиз болуп саналат. Бул том Кыргыз ССРинде Совет бийлигинин алгачкы он жылдыктарында кабыл алынган негизги мыйзамдарды жана токтомдорду камтыйт, бул саясий түзүмдүн калыптануу процессин жана анын өзгөрүп жаткан шарттарга ылайыкташуусун талдоого мүмкүндүк берет. 1964 - жылы басылып чыккан жана 1950-1953-жылдарды камтыган экинчи том бул анализди улантып, экинчи дүйнөлүк согуштан кийинки мезгилди жана кансыз согуштун башталышын баса белгилейт, бул борбордук бийликтин жана идеологиялык өзгөрүүлөрдүн күчөгөн таасири астында саясий тутумдагы жана мыйзамдагы өзгөрүүлөрдү түшүнүү үчүн маанилүү. Үчүнчү том, ошондой эле 1964 - жылы басылып чыккан, 1954-1955-жылдардагы материалдарды камтыйт, бул кеч сталинизм менен Хрущевдун алгачкы реформаларынын ортосундагы өткөөл мезгилди изилдеп, Борбордук саясаттагы өзгөрүүлөр республикалык деңгээлде кандай чагылдырылганын көрсөтөт. 1956-1957 - жылдарды камтыган төртүнчү том жана 1958-жылга арналган бешинчи том кийинки жылдардагы негизги мыйзамдык жана саясий өзгөрүүлөр жөнүндө маалымат берет, бул Хрущевдун реформалары жана Десталинизация мезгилинде Кыргыз ССРинин саясий системасынын өнүгүшүн байкоого жардам берет. Кыргыз ССР Жогорку Советинин алтынчы сессиясынын отчету (1943-жылдын марты), Жогорку Советтин, Министрлер Советинин жана Кыргызстан Коммунисттик партиясынын Борбордук Комитетинин салтанаттуу жыйыны (1957-жылдын январы), ошондой эле 1947 жана 1948-жылдардагы Жогорку Советтин жыйындарынын отчеттору сыяктуу стенографиялык отчеттор толуктайт. Бул документтер негизги сессияларды өткөрүү, актуалдуу саясий жана социалдык-экономикалык маселелерди талкуулоо, ошондой эле мамлекеттик башкаруунун жогорку деңгээлинде болуп жаткан процесстер жөнүндө түшүнүк берет. Союздук мамлекет, Кыргыз ССРи катары СССРдин мыйзамдарынын мүнөзүн жана типтерин аныктоо республикадагы саясий кырдаалдын өзгөрүшүн түшүнүүнүн негизи болуп калды, анткени ар бир кабыл алынган укуктук ченемдик акт бийлик органдарынын социалдык-экономикалык, саясий иштөө шарттарына ар кандай өлчөмдө өзгөртүүлөрдү киргизген.

Ошентип, жыйналган жана жарыяланган булактар Кыргыз ССРинин ар кандай тарыхый мезгилдердеги саясий жана мыйзам чыгаруу динамикасы жөнүндө толук түшүнүк берип, анын саясий системасынын эволюциясын жана республиканы башкарууда ар кандай мамлекеттик органдардын ролун тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

Экинчи топту Кыргыз ССРинин Коммунисттик партиясынын ишмердүүлүгүн түздөн-түз чагылдырган документтер түздү. Бул материалдар Республиканын саясий, экономикалык жана коомдук турмуштун бардык тармактарында партиянын ролун жана таасирин түшүнүү үчүн негизги болуп саналат. Бул топко кирген документтерге партиялык комитеттердин отурумдарынын протоколдору, чечимдер жана токтомдор, партиялык кызматкерлердин өздүк иштери, ошондой эле партиялык түзүмдөрдүн ар кандай деңгээлдеринин ортосундагы кат алышуулар кирет. Бул документтер партия

мамлекеттик органдарды кантип көзөмөлдөгөнүн, алардын ишин багыттаганын жана координациялаганын, ошондой эле согуштан кийинки мезгилде республиканын өнүгүүсүн аныктаган негизги чечимдерди кабыл алганын байкоого мүмкүндүк берет. Алар ошондой эле партиялык уюмдун ички механизмдерин, кадр саясатынын динамикасын, чечимдерди кабыл алуу процесстерин жана саясий жана экономикалык демилгелерди ишке ашырууда партия лидерлеринин ролун изилдөөгө мүмкүнчүлүк берет. Мамлекеттик мекемелердин ишмердигине арналган биринчи топтогу документтер менен бирге Кыргыз ССРинин Коммунисттик партиясынын ишмердиги жөнүндөгү материалдар 1940-1950 - жылдардагы Кыргызстандын саясий системасынын иштеши жөнүндө толук түшүнүк алууга, ушул мезгилдин негизги тенденцияларын жана өзгөчөлүктөрүн аныктоого негиз болду. Марксисттик-лениндик идеология мамлекеттик түзүлүштүн негизги принциптерин аныктаган жана Коммунисттик партия советтик коомдун өзөгү болгон совет доорунда бир топ документтер анын ишмердүүлүгүн жана ички турмушун чагылдырган. Тематикалык жыйнактарды, съезддердин, конференциялардын, обкомдун жана БКнын пленумдарынын резолюцияларын камтыган бул басылмалар кеңири жайылтылып, партиялык чечимдер, нускамалар жана башка расмий актылар жөнүндө баалуу маалыматтарды берген. Алар партиялык саясатты жана СССРдеги саясий системанын иштешин талдоо үчүн маанилүү булак катары кызмат кылышкан.

Кыргызстан Коммунисттик партиясынын ишмердиги жөнүндө жарыяланган документтерди талдоо Совет мезгилиндеги, өзгөчө 1940-1950 - жылдардагы Кыргыз ССРинин саясий системасын изилдөөнүн негизги аспекти болуп саналат. Бул документтер республикадагы саясий, экономикалык жана социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр жөнүндө маалыматтарды камтыйт, анын тарыхындагы жана өнүгүүсүндөгү негизги учурларды чагылдырат. Төмөнкү басылмалар изилдөө үчүн өзгөчө мааниге ээ. Биринчиден, «Коммунистическая партия Киргизии в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов обкома и ЦК. 1924-1957 гг.» (1958 жана 1968-жылдары басылып чыккан) бир нече ондогон жылдар бою партиялык саясаттагы маанилүү окуяларды жана өзгөрүүлөрдү камтыган негизги булак болуп саналат. Биринчи бөлүк 1924-жылдан 1957-жылга чейинки мезгилди камтыйт, анын ичинде республикалык партиялык аппараттын түзүлүшүнүн алгачкы этаптарын, Экинчи дүйнөлүк согуш жана согуштан кийинки жылдарды камтыйт. Экинчи бөлүк талдоону улантат жана кийинки мезгилдеги маанилүү окуяларды камтыйт, бул партиялык саясатты терең түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Дагы бир маанилүү булак - «Коммунистическая партия Киргизии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК. 1937-1955» - олуттуу саясий жана экономикалык өзгөрүүлөр болуп жаткан оор жылдардагы партиялык саясаттын кеңири баяндамасын сунуштайт. Бул документтер партиянын ички жана тышкы өзгөрүүлөргө кантип ыңгайлашканын, ошондой эле анын чечимдери Кыргыз ССРинин саясий системасын кандайча калыптандырганын көрсөтөт. «Коммунистическая партия Киргизии (1918-1973)», (1973-жылы басылып чыккан) жана «Коммунистическая партия Киргизии в годы Великой Отечественной войны» (1985-ж.) партиянын өзгөчө тарыхый учурлардагы ишмердүүлүгү жөнүндө маалымат берүү менен картинаны толуктап турат. Бул басылмалар согуш мезгилинде ресурстарды мобилизациялоодо жана согуштан кийинки калыбына келтирүүнү башкарууда партиянын ролун баса белгилейт. Талдоо үчүн жеткиликтүү болгон бул булактарды изилдөө Кыргызстан Коммунисттик партиясынын республиканы башкаруудагы ролун жана функцияларын, анын саясий системаны калыптандырууга жана мамлекеттик саясатты ишке ашырууга тийгизген таасирин тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Алар партиянын чечимдери жана токтомдору саясий процесстердин өнүгүшүнө, социалдык-экономикалык реформаларга жана улуттук жана эл аралык саясаттагы өзгөрүүлөргө ыңгайлашууга кандай таасир эткенин көрсөтөт.

Булактардын үчүнчү тобун тематикалык жыйнактардын материалдары түзөт, алар булак таануу аспектинде 1940-1950 - жылдардагы Кыргыз ССРинин бийлик бутактарынын саясий тарыхын жана иштешин талдоо үчүн негизги элемент болуп саналат. Бул жыйнактар аталган мезгилдеги Республиканын саясий жана социалдык-экономикалык турмушунун кеңири аспектилерин камтыган кенен маалымат массивдерин камтыйт, бул аларга терең жана көп кырдуу талдоо үчүн олуттуу маани берет. Тематикалык жыйнактардан документтерди, токтомдорду, отчетторду жана башка маанилүү материалдарды камтыган маалыматтарды алдык. Алар негизги окуяларды, саясий жана экономикалык реформаларды, административдик өзгөрүүлөрдү, ошондой эле коомдук жана маданий демилгелерди камтыйт, бул изилдөөчүлөргө аталган мезгилде Кыргыз ССРинин бийлигинин жана саясий системасынын иштеши жөнүндө толук түшүнүк алууга мүмкүндүк берет. Мисалы, мындай жыйнактарда администрациялык-аймактык түзүлүштөгү кайра уюштуруу, экономикалык пландоодогу өзгөрүүлөр, ошондой эле ички саясат жана идеологиялык түзүлүштөр жөнүндө маалыматтар камтылышы мүмкүн, бул аларды республикадагы саясий динамиканы жана социалдык-экономикалык трансформацияларды талдоо үчүн негизги булак болот. Мындан тышкары, бул материалдар саясий чечимдер жана мамлекеттик саясат республиканын турмушунун экономика, социалдык мамилелер, маданият жана коомдук кыймылдар сыяктуу ар кандай чөйрөлөрүнүн өнүгүшүнө кандай таасир эткенин көзөмөлдөөгө мүмкүндүк берет.

Тематикалык жыйнактарды изилдөө Кыргыз ССРиндеги саясий кырдаалды аныктаган негизги факторлорду жана алардын коомдук аң-сезимге жана саясий активдүүлүккө тийгизген таасирин аныктоого жана талдоого да жардам берет. Мисалы, «Киргизская ССР. Административно-территориальное деление» (1981) аттуу эмгек бир нече ондогон жылдар бою анын администрациялык-аймактык түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөрдү баяндоо менен республикадагы администрациялык кайра түзүүлөр жөнүндө толук маалымат берет. Бул булак административдик түзүлүштөгү өзгөрүүлөр Республиканын саясий жана социалдык түзүлүшүнө кандай таасир эткенин баалоого мүмкүндүк берет. «Из истории развития планирования народного хозяйства Киргизии (1918 - 1971 гг.)» (1973) эмгегинде республикада колдонулган пландоо ыкмалары жана алардын экономикалык өнүгүүгө тийгизген таасири чагылдырылган. Бул булак Совет мезгилиндеги мамлекеттик бийликтин иштешин жана экономикалык чечимдерди изилдөөгө түздөн-түз байланыштуу, экономикалык стратегиялар жана пландаштыруу саясий системаны кандайча чагылдыргандыгын жана калыптандыргандыгын көрсөтөт. «XV лет Киргизской ССР» (1941) басылмасы республиканын алгачкы 15 жылындагы негизги окуяларды жана жетишкендиктерди чагылдырып, анын өнүгүшүнүн баштапкы этабы жөнүндө баалуу маалыматтарды берет. Бул тематикалык жыйнактар (алардын көпчүлүгү интернет булактарында бар) 1940-1950 - жылдардагы Кыргыз ССРинин саясий тарыхын жана бийлик бутактарынын иштешин изилдөө үчүн маанилүү булак катары кызмат кылат. Алар изилдөөчүлөргө Республиканын саясий, экономикалык жана социалдык аспектилерин, ошондой эле совет мезгилиндеги анын өнүгүшүнө ар кандай факторлордун таасири жөнүндө комплекстүү түшүнүк берет. Ошентип, Интернет ресурстарындагы жеткиликтүү болгон тематикалык жыйнактардын материалдары 1940-1950 - жылдардагы Кыргыз ССРинин саясий тарыхын изилдөө жана түшүнүү үчүн маанилүү курал болуп саналат. Алар Совет мезгилиндеги Республиканын саясий процесстерин, бийликтин иштешин жана социалдык-экономикалык түзүмүндөгү өзгөрүүлөрдү терең талдоо үчүн зарыл болгон баалуу маалыматтарды беришет.

Булактардын төртүнчү тобун Кыргыз Республикасынын Коомдук-саясий документтеринин Борбордук мамлекеттик архивинин (КР БМА КСД) жана Кыргыз Республикасынын Борбордук мамлекеттик архивинин (КР БМА) фонддорунун архивдик материалдары түзөт. Бул материалдар Кыргыз ССРиндеги 1940-1950 - жылдардагы саясий тарыхты жана бийликтин иштешин изилдөө үчүн маанилүү аспект болуп саналат. Бул топтун архивдик материалдарынын маалымат сыйымдуулугу документтердин түрүнө жараша өзгөрөт. Аларга мамлекеттик органдардын иш кагаздарын жүргүзүүнүн бардык түрлөрү, анын ичинде отчеттор, отурумдардын протоколдору, эскерүүлөр, токтомдор жана башка расмий документтер кирет. Бул материалдар административдик органдардын практикалык иш-аракеттерин чагылдырат жана ар кандай мамлекеттик органдардан келген маалыматтарды камтыйт, бул аларды ошол кездеги административдик башкарууну жана саясий процесстерди талдоо үчүн баа жеткис кылат. Совет мезгилинде көптөгөн документтерге жеткиликтүүлүк катуу чектелген, ал эми маалыматтын олуттуу бөлүгү жашыруун бойдон калган. Мындай мүмкүнчүлүктү чектөө саясий тутумду, анын ичинде депортация, массалык репрессия жана коммунисттик партиядагы ички процесстер, ошондой эле аткаруу жана мыйзам чыгаруу бутактарынын иш-аракеттерин ар тараптуу иликтөөнү кыйындатты. И.Раззаковдун инсандыгын талдоо сыяктуу жүргүзүлгөн изилдөөлөргө карабастан, бул темаларга тиешелүү көптөгөн документтер ушул кезге чейин илимий айлампага киргизилген эмес. Бул материалдарга жеткиликтин жоктугунан Кыргыз ССРинин саясий системасынын иштешин талдоо темасы жетиштүү изилдене элек бойдон калууда. Бүгүнкү күндө жеткиликтүү болгон архивдик материалдар Кыргыз ССРиндеги бийлик жана башкаруу механизмдерин терең түшүнүү үчүн уникалдуу мүмкүнчүлүк берет. Алар изилдөөдөгү боштуктарды жоюуга жана административдик жана саясий башкаруунун мурда белгисиз болгон аспектилерин ачууга мүмкүндүк берет, бул аларды аймактын тарыхы жана саясаты менен алектенген окумуштуулар жана изилдөөчүлөр үчүн өзгөчө баалуу кылат. Ошентип, алар изилдөө мезгилиндеги мамлекеттик башкаруунун механизмдерин жана саясий динамикасын терең талдоо жана түшүнүү үчүн маанилүү булак болуп калды.

Булактардын бешинчи тобун 1945-1951-жылдар аралыгында Кыргыз ССРинин жетекчилигинде негизги кызматтарды ээлеген И.Раззаковдун ишмердигин чагылдырган материалдар түзөт. Бул мезгил кеч сталинизмдин, согуштан кийинки калыбына келүүнүн, ошондой эле Г.М. Маленков жана Н.С. Хрущев жүргүзгөн реформаларды кайталаган буржуазиялык улутчулдук жана космополитизм сыяктуу кубулуштарга каршы күрөштүн фонунда олуттуу саясий жана административдик өзгөрүүлөр менен белгиленди. И.Раззаковдун ишмердигине тиешелүү материалдарды шарттуу түрдө эки топко бөлүүгө болот. Биринчи топко эскерүү даталарына жана юбилейлерине даярдалган басылмалар кирет, анда негизинен анын ишмердүүлүгүнө оң жана расмий түрдө бекитилген көз караш камтылган. Бул материалдар И.Раззаковдун ийгиликтерине жана жетишкендиктерине басым жасап, анын республиканы өнүктүрүүгө кошкон салымы тууралуу расмий позициясын чагылдырат. Экинчи топ илимий айлампага киргизилген жана анын ишмердүүлүгүнө толук жана объективдүү көз карашты берген архивдик документтерден

турат. Бул документтер мектеп тамак-ашын киргизүү, кыргыз тилин орус тилдүү мектептерге интеграциялоо, революцияга чейинки мезгилдеги маданий ишмерлер менен өз ара аракеттенүү, ошондой эле кадрдык каталар жана башка кыйынчылыктар сыяктуу И.Раззаков туш болгон чакырыктарды жана көйгөйлөрдү ачып берет. Бул материалдар анын саясатын жана башкаруусун терең талдоо үчүн баалуу маалыматтарды берет, бул анын ишинин жүрүшүндө туш болгон татаалдыктарды жана карама-каршылыктарды толук түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

Булактардын алтынчы тобун "Советская Киргизия", "Коммунист" гезиттери жана совет мезгилиндеги башка басылмалар сыяктуу мезгилдүү басма сөз материалдары түзөт. Бул булактар социалдык-маданий шарттардагы өзгөрүүлөрдү түшүнүүгө олуттуу таасирин тийгизип, Кыргыз ССРиндеги ар кандай этностордун күнүмдүк турмушунун ар кандай аспектилери чагылдырган. Негизинен бул басылмалардын материалдары позитивдүү маалыматтарды камтыган жана каралып жаткан мезгилде саясий структуралардын иштешин талдоо үчүн маанилүү элемент катары кызмат кылган. Ошол мезгилдеги мезгилдүү басма сөз учурдагы окуяларды жана саясий процесстерди кеңири чагылдырып, болуп жаткан өзгөрүүлөрдүн жана жетишкендиктердин позитивдүү образын жараткан. Бул басылмалар мамлекеттик жана партиялык түзүмдөрдүн уюштуруучулук жана функционалдык механизмдерин изилдөөгө, окуяларга жана реформаларга расмий көз карашты чагылдырууга мүмкүндүк берди. Маалыматтык плюрализм шартында архивдик документтерде чагылдырылбаган маселелер жана окуялар жаңы чагылдырылып жаткан постсоветтик мезгилдеги материалдарга өзгөчө көңүл бурулган. Бул контекстте, мезгилдүү басма сөздө жарыяланган тарыхый фактылар жана баалоолор көп учурда талдоо үчүн маанилүү булак болуп кызмат кылган, бирок изилдөөдө аныкталган туура эмес же бир жактуу маалыматтар илимий айлампадан алынып салынган. Ошентип, мезгилдүү басма сөз совет доорундагы коомдук-саясий динамиканы изилдөө жана коомдук пикирди калыптандыруу үчүн маанилүү булак болуп саналат, бул изилдөөчүлөргө маанилүү тарыхый окуялардын контекстин жана кабылдоосун тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

Булактардын жетинчи тобуна электрондук ресурстар кирет, алар каралып жаткан мезгилде Кыргызстандын саясий системасын изилдөөдө маанилүү элемент болуп калды. Бул ресурстар ар кандай веб-сайттарда жайгаштырылган жана буга чейин салттуу кагаз булактарында жарыяланган материалдарды камтыган кеңири маалымат массиви. Электрондук ресурстар 1940-1950 - жылдардагы республиканын турмушунун саясий, социалдык жана экономикалык аспектилерине байланышкан маалыматтардын кеңири спектрин камтыйт. Диссертациялык изилдөө учурунда көптөгөн электрондук ресурстарда көчүрмө документтер, макалалар жана отчеттор бар экендиги аныкталды, аларды жазуу булактарынан да табууга болот. Бирок, электрондук ресурстарды колдонууда алардын булагын жана ишенимдүүлүгүн эске алуу маанилүү экендигин белгилей кетүү керек. Диссертациялык изилдөө процессинде салттуу жазуу булактарына ылайык текшерилген жана жогорку деңгээлдеги ишенимдүүлүгүн жана актуалдуулугун көрсөткөн электрондук материалдарды гана колдонуу чечими кабыл алынды. Кээ бир учурларда, электрондук ресурстар жаңы перспективаларды жана салттуу булактарда дайыма эле ачык айтыла бербеген курч маселелерге басым жасап, анализди байытууга жана изилдөөнү жаңы табылгалар менен толуктоого мүмкүндүк берди. Ошентип, электрондук ресурстар саясий тарыхты жана саясий тутумдардын иштешин заманбап изилдөөдө маанилүү ролду ойнойт, маалыматтарды талдоо жана чечмелөө үчүн кошумча мүмкүнчүлүктөрдү берет, ошондой эле изилденип жаткан кубулуштарды толук жана көп кырдуу түшүнүүгө көмөктөшөт.

Диссертациянын үчүнчү болуму "1940-1945 - жж. Кыргызстандын саясий системасы" деп аталат. Анда Кыргызстан Коммунисттик партиясынын, Жогорку Советтин жана жергиликтүү бийликтин ишмердигинин негизинде согуш алдындагы мезгилдеги Кыргызстандын саясий системасынын иштеши талданып, комсомолдук уюмдардын өз функцияларын ишке ашыруудагы ролу, ошондой эле Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында Кыргызстандын саясий системасынын иштеши чагылдырылган.

Согуштун алдындагы жылдарда Кыргыз ССРин өнүктүрүүнүн негизги багыты Коммунисттик партиянын 1937, 1938, 1939 жана 1940-жылдары өткөрүлгөн съезддеринин чечимдерине ылайык жүргүзүлгөн. 1940-жылдын 13-16 -мартында өткөн Кыргызстан КП(б) съездинде 366 делегат катышып, партиянын 15,755 мүчөсү жана талапкерлери өнөр жай жана транспорттун ишине көңүл бурушкан. 1940-жылы Кыргызстан КП(б) партиялык уюмдарынын отчеттук-шайлоо жыйындары жана конференциялары өткөрүлгөн. ВКП(б) съездинин жана ВКП(Б) БКнын Май Пленумунун чечимдеринин аткарылышы, массаларды мобилизациялоо, чарбалык-саясий милдеттердин аткарылышы талкууланган.

Согуш алдындагы жылдары Кыргыз ССРи экономикалык жана социалдык өнүгүүдө олуттуу ийгиликтерге жетишти, бул партиялык уюмдардын жигердүү ишинин жана Коммунисттик партиянын съезддеринин чечимдерин ишке ашыруунун натыйжасы болду. Өнөр жайдын, айыл чарбасынын, билим берүүнүн жана саламаттыкты сактоонун ийгиликтүү өнүгүшү, ошондой эле маданий турмуштун жакшырышы уюмдун жана капиталдык салымдардын жогорку деңгээлин көрсөтүп турат. Бирок, жетишилген ийгиликтерге карабастан, партиялык иште олуттуу көйгөйлөр, анын ичинде контролдун

жетишсиздиги, аскердик даярдыктын начар уюштурулушу жана кадрлык тамырлашуудагы көйгөйлөр аныкталган. Бул көйгөйлөр партиялык түзүмдөрдү оңдоого жана өркүндөтүүгө системалуу мамилени жана чечимдерди аткаруунун жана партиялык тарбиялоонун сапатын жакшыртуу боюнча иштерди талап кылган. 1940-жылы Кыргыз ССРинин эмгекчилеринин депутаттарынын жергиликтүү кеңештеринин ишин талдоонун натыйжасында алардын ишинде олуттуу көйгөйлөр аныкталган. Аткаруу органдары көп учурда конституциялык талаптарды сакташкан эмес, бул тартипсиз жыйындарда, регламенттердин бузулушунда жана туруктуу комиссиялардын ишинин натыйжалуулугунун төмөндүгүндө байкалган. Ошол эле учурда, жеке кеңештерде тартиптүү өркүндөтүүнүн оң мисалдары болгон. Негизги көйгөйлөргө кворумду сактабоо, күн тартибинин ашыкча жүктөлүшү жана иш кагаздарындагы каталар кирет, бул башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн тутумду өркүндөтүүнү талап кылат. Бул көйгөйлөр жергиликтүү кеңештердин ишин конституциялык ченемдерге шайкеш келтирүү жана алардын иштөө сапатын жакшыртуу зарылдыгын баса белгилейт. Ошентип, Согуш алдындагы жылдарда Кыргыз ССРинин саясий системасынын иштешин талдоо бүтүнкү күндө да актуалдуу болгон бир катар проблемаларды ачып берет. Негизги кемчиликтерге уюштуруу жол-жоболорунун бузулушу, көзөмөлдүн жоктугу, документтердеги жана чечимдерди тариздөөдөгү каталар, иштин натыйжалуулугу жана мыйзам ченемдерин сактоо маселелери кирет. Бул маселелер жыйындарды такай өткөрбөө, кворумдун туура келбегендиги, күн тартибинин ашыкча жүктөлүшү жана кызмат адамдарын дайындоо жол-жоболорунун бузулушу менен билинди. Республиканы башкаруудагы учурдагы чакырыктарды эске алуу менен тарыхый тажрыйбадан сабак алуу жана саясий системанын кыйла натыйжалуу иштешин камсыз кылуу үчүн чечимдерди уюштурууну, контролдоону жана тариздөөнү жакшыртуу боюнча чараларды көрүү маанилүү.

Улуу Ата Мекендик согуш учурунда СССРдин саясий системасы, анын ичинде союздук республикалар олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгон. Мыйзам чыгаруу, аткаруу жана сот органдары өз функцияларын Өзгөчө кырдаалдар органдарына жана армиянын командачылыгына өткөрүп беришти. Согуш мезгилиндеги чаралар киргизилген: кайра шайлоолор кийинкиге калтырылган, жарандардын укуктары чектелген, эмгекке чакыруу киргизилген, өнөр жай жана транспорт согуш абалына өткөн, жумуш убактысынын узактыгы көбөйгөн, өргүү акчалай компенсация менен алмаштырылган, жумуштан өз алдынча кетүү дезертирликке теңелген, аскердик цензура киргизилген. Бул чаралар убактылуу болуп, согуштан кийин жокко чыгарылган. Мамлекеттик коргоо комитети (МКК), 30-жылдын 1941-июнунда түзүлгөн, согуш мезгилинде чечим кабыл алуучу башкы орган болуп калды. Чечимдерди кабыл алуу жол-жобосу жөнөкөйлөштүрүлгөн, бул ыкчам жооп кайтарууну камсыз кылган. 50 айдын ичинде МКК 9971 токтом кабыл алса, анын үчтөн экиси согуш экономикасы жана өндүрүш, калгандары саясий, кадрдык жана башка маселелер боюнча болгон. Партиянын жана кеңештердин жетекчилиги астында эл чарбасын аскердик жолго ири өлчөмдө кайра куруу, анын ичинде өнөр жай ишканаларын эвакуациялоо жана жарандык тармактарды аскердик продукцияны чыгарууга которуу жүргүзүлдү.

Ошого карабастан, бийлик түзүмдөрүнүн ишиндеги олуттуу кемчиликтер ачыкка чыкты. Негизги проблемаларга ресурстардын жетишсиздиги жана үгүт иштерин уюштуруудагы кыйынчылыктар кирди. Калкты жана өнөр жай ишканаларын эвакуациялоонун, ошондой эле элдерди депортациялоонун натыйжасында эвакуацияланган объекттерди жайгаштырууда жана алардын иштешин камсыздоодо кыйынчылыктар пайда болду. Массалык мобилизациядан келип чыккан квалификациялуу кадрлардын жетишсиздиги мамлекеттик органдардын жана партиялык түзүмдөрдүн нормалдуу иштешин кыйындатты. Мындан тышкары, ресурстарды көзөмөлдөө жана бөлүштүрүү маселелери, ошондой эле калктын азык-түлүк жана медициналык жардам сыяктуу турмуштук муктаждыктарын камсыз кылуудагы кыйынчылыктар башкарууну бир топ татаалдаштырды.

Жалпысынан алганда, согуш мезгилиндеги тажрыйба көрсөткөндөй, Кыргызстандын саясий системасы бардык ресурстарды катуу борборлоштуруу жана мобилизациялоо шарттарында иштеген. Бийликтер туш болгон кыйынчылыктар ийкемдүүлүктүн жана кризисте натыйжалуу жооп кайтаруунун маанилүүлүгүн көрсөттү. Бул сабактар заманбап башкаруу үчүн актуалдуу бойдон калууда, бул саясий системанын ийгиликтүү иштеши үчүн катуу көзөмөлдүн жана уюштуруучулук мамиленин зарылдыгын баса белгилейт.

Диссертациянын төртүнчү бөлүмү "1945 - 1959-жж. Кыргызстандын саясий системасынын иштеши", согуштан кийинки алгачкы жылдардагы Кыргызстандын саясий системасынын иштешинин негизги аспектилери изилдейт. 1953-1959-жылдары коомду десталинизациялоо жана демократиялаштыруу аракеттеринин шарттарында Кыргыз ССРинин башкаруу системасын жана алардын ишмердигин өзгөртүүнүн негизги багыттары каралат. Мурда жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын талдоонун негизинде биз советтик партиялык система туш болгон кыйынчылыктарга токтолдук. Тактап айтканда, бул бөлүмдө биринчи жолу советтик жана партиялык органдардын нан даярдоону уюштурууга, 1946-жылдагы ачарчылыктын кесепеттерин жоюуга жана Жалал-

Абадда 1545 адамдын өмүрүн алган жер титирөөнүн кесепеттерин жоюуга багытталган иштери талданат. Мындан тышкары, мурда жашыруун документтердин негизинде Борбордук жана жергиликтүү башкаруу системасында болгон терс көрүнүштөр мүнөздөлдү.

Ошондой эле Кыргызстан Коммунисттик партиясынын ишмердүүлүгүнө өзгөчө көңүл бурулат, анткени бул мезгилде анын ишмердиги И.В. Сталин өлгөндөн кийин болгон динамикалык өзгөрүүлөргө түздөн-түз байланыштуу болгон. 1953-жылдан 1959-жылга чейин союздук республикаларга салыштырмалуу өз алдынчалуулукту берүүгө багытталган десталинизациянын жана реформалардын багытын аныктаган бийлик үчүн күрөш болгон. Бул учурда, жигердүү хрущевдун оттепелинин контекстинде аныкталган башкарууну жакшыртуу жана кемчиликтерди жоюу боюнча, анын ичинде жаңы багытты өнүктүрүү жолдорун издешти.

1953-1959-жылдар аралыгында Кыргызстандын саясий системасынын иштеши десталинизацияга жана экономикалык жана социалдык башкаруунун сталиндик моделинен социалисттик курулуштун жаңы этабына өтүүгө байланыштуу саясий процесстерден келип чыккан олуттуу өзгөрүүлөр менен мүнөздөлгөн. Г.М. Маленков иштеп чыккан саясаттан Н.С. Хрущевдун демилгелерине өтүү динамикалык жана кээде карама-каршы процесстер менен белгиленди. 1953-жылы Сталин өлгөндөн кийин башталган десталинизация саясатта жана башкарууда олуттуу өзгөрүүлөргө алып келди, бул өз кезегинде республиканын жашоосунун бардык чөйрөлөрүнө таасирин тийгизди. Бул мезгилдин маанилүү аспектиси саясий жана экономикалык багыттарды кайра карап чыгуу жана өзгөртүү болгон. Сталиндик катаал ыкмаларды орточо жумшартууну болжолдогон Г. М. Маленковдун реформа мезгили көп өтпөй Н.С. Хрущевдун демилгелери менен алмаштырылды, алар социализмди куруу идеяларын жигердүү алга жылдырууну жана жети жылдык планы ишке ашырууну камтыйт. Бул өзгөрүүлөр саясий гана эмес, социалдык жана маданий жактан да болгон. Тактап айтканда, айыл чарба жана маданий саясат маселелерине олуттуу көңүл бурулганы байкалды. Өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатуу сыяктуу айыл чарбасынын позитивдүү кубулуштары башка тармактардагы көйгөйлөрдөн айырмаланып турду. Мисалы, кыргыз тилин окутуу жана кыргыз тарыхын жана искусствосун үйрөнүү жаатындагы реформа көйгөйлүү болуп, кызуу талкууларды жаратты. Бул кеңири саясий трансформациянын бир бөлүгү болгон улуттук саясатка жана маданий интеграцияга болгон мамилелердеги чыңалууну жана белгисиздикти чагылдырган. Ошентип, каралып жаткан мезгил оң өзгөрүүлөргө да, олуттуу сыноолорго да бай болду, бул башкаруу тутумундагы кардиналдуу саясий реформалардын жана өткөөлдөрдүн этаптарына мүнөздүү жана 1959-жылга чейин социалисттик түзүлүштүн акыркы жеңиши жарыяланып, коммунизмди куруу программасын иштеп чыгуу башталды, ал жети жылдык план менен коштолуп, өлкөнүн экономикалык жана социалдык өнүгүүсүндө дымактуу максаттарды камтыйт.

КОРУТУНДУ

1940-1950-жылдардагы Кыргызстандын саясий системасынын иштешин изилдөө бул мезгилдеги Республиканын саясий жана социалдык турмушун аныктаган татаал жана көп катмарлуу процесстерди ачууга мүмкүндүк берди. Архивдик документтерди, мыйзам актыларын жана партиялык органдардын материалдарын талдоо бул он жыл олуттуу жетишкендиктердин, ошондой эле ашыкча борборлоштурууга, репрессияга, ошондой эле системанын ички карама-каршылыктарына байланыштуу олуттуу көйгөйлөрдүн мезгили болгонун көрсөттү.

Согуш алдындагы жылдарда Кыргыз ССРинин саясий системасын талдоо социалисттик моделдин шарттарында башкаруу механизмдерин түшүнүү үчүн актуалдуу болгон бир катар жетишкендиктерди жана көйгөйлөрдү аныктоого мүмкүндүк берди. Бул мезгилде экономиканы, өнөр жайды жана айыл чарбасын өнүктүрүүдө олуттуу жылыштар болду, алар партиялык уюмдардын ролун күчөтүү жана жаңы Административдик структураны түзүү менен коштолду. Ошону менен бирге негизги кемчиликтер, анын ичинде чечимдердин аткарылышына көзөмөлдүн начардыгы, кадрлардын тамырлашуусунун деңгээлинин төмөндүгү жана жергиликтүү бийлик органдарынын жетишсиз координациясы табылды. Документтерди үзгүлтүксүз бузуу, саясий ишмердүүлүктү критикалык баалоонун жоктугу жана ресурстарды натыйжасыз башкаруу борборлоштурулган башкаруу шартында саясий системанын иштешинин тагаалдыгын баса белгилейт. Бул аспектер мамлекеттик башкаруунун сапатын жогорулатуу, тарыхый тажрыйбадан сабак алуу жана заманбап шарттарда башкаруунун кыйла туруктуу моделин калыптандыруу үчүн системалуу реформалардын зарылдыгын көрсөтүп турат.

Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында Кыргыз ССРинин саясий системасы согуш мезгилинин талаптарына ылайыкташып, олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгон. Мамлекеттик коргоо комитети сыяктуу чечимдерди кабыл алуунун ыкчамдыгын жана натыйжалуулугун камсыз кылган өзгөчө кырдаалдар органдары башкаруунун борбордук элементи болуп калды. Фронттун муктаждыктары үчүн республиканын бардык

ресурстарын мобилизациялоодо өзүнүн катарын кыйла кеңейткен жана коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүнө таасирин күчөткөн Коммунисттик партия маанилүү ролду ойногон. Идеологиялык иштерге, үгүт иштерине жана калкты мобилизациялоого өзгөчө көңүл бурулду, бул фронт менен тылдын биримдигин бекемдөөгө мүмкүндүк берди.

Эмгекчи депутаттардын кеңештери эвакуациялоо, өнөр жай ишканаларын жайгаштыруу жана социалдык маселелерди чечүү менен өз ишмердүүлүгүн жаңы шарттарга ылайыкташтырышты. Бирок партиялык жана советтик органдардын ишинде бюрократизм, формалдуу мамиле жана жер-жерлерде координациянын төмөндүгү сыяктуу кемчиликтер да болбой койгон жок. Бул көйгөйлөр чечимдерди өз убагында аткарууну жана ресурстарды оптималдуу пайдаланууну кыйындаткан согуш шарттарында башкаруу механизмдеринин жалпы кризисин чагылдырган. Кыйынчылыктарга карабастан, Кыргыз ССРинин саясий системасы согуштагы жеңиш үчүн күчтөрдү мобилизациялоо милдетин аткарып, реформаларга жана адаптацияга жөндөмдүүлүгүн көрсөттү. Бул мезгилде анын иштешин изилдөө башкаруу механизмдерин тереңирээк түшүнүүгө жана мамлекеттик структураларды андан ары өркүндөтүү үчүн маанилүү сабактарды алууга мүмкүндүк берет.

Согуштан кийинки мезгилде Кыргызстандын саясий системасы катуу борборлоштуруу шартында иштеген, бул республикалык бийлик органдарынын өз алдынчалыгын чектеген. Борбордук жетекчилик саясаттын негизги багыттарын, анын ичинде экономиканы калыбына келтирүүнү, кадрларды даярдоону жана социалдык жана экономикалык чакырыктарга каршы күрөшүүнү аныктады. Согуштун жана ачарчылык жана жер титирөө сыяктуу табигый кырсыктардын кесепеттерин жоюу маанилүү милдет болуп калды, бул ресурстарды мобилизациялоону жана партиялык түзүмдөрдүн активдүү кийлигишүүсүн талап кылды. Партия мамлекеттик жана коомдук уюмдарды координациялоо менен башкарууда негизги ролду ойногон. Бирок, анын ишинде олуттуу кемчиликтер табылган: коррупция, башкаруунун натыйжалуулугунун төмөндүгү жана идеологиялык кемчиликтер. Бул, мисалы, тарыхчылардын негизсиз сынында жана кадрларды тандоодо фаворитизмдин тамыр жайган практикасында көрүнгөн. Квалификациялуу адистердин жетишсиздиги, айрыкча жергиликтүү улуттар арасында, айыл чарба, өнөр жай жана саламаттыкты сактоо сыяктуу негизги тармактардын өнүгүшүн чектеди. Айыл чарбасын жана аймакты башкарууну оптималдаштыруу үчүн колхоздорду ирилештирүү жана инфраструктураны жакшыртуу жүргүзүлгөн, бирок бул чаралар көп учурда каршылыкка жана натыйжасыз аткарууга дуушар болгон. Саясий система ошондой эле Кыргыз ССРин жалпы союздук экономикалык түзүмгө интеграциялоого күч-аракеттерди жумшаган, бул кээде республика аралык пикир келишпестиктер менен татаалдашкан. Кыйынчылыктарга карабастан, саясий система экономиканы турукташтырууга, инфраструктураны модернизациялоону баштоого жана андан ары өнүгүү үчүн негиздерди түзүүгө мүмкүндүк берди. Бул ийгиликтер катуу борборлоштуруу менен чектелген, бирок 1953-жылы Сталин өлгөндөн кийин башталган келечектеги реформалардын негизин түзгөн.

1953-жылдардын ортосунан тартып Сталин дүйнөдөн кайткандан кийин Кыргыз ССРинин саясий системасы десталинизациянын жана экономикалык жана социалдык реформаларды жүргүзүүнүн таасири астында олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгон. Бул мезгил борборлоштурулган сталиндик башкаруудан социалисттик курулуштун ийкемдүү моделдерине өтүү менен мүнөздөлгөн. Совет бийлиги Эмгекчилердин депутаттарынын кеңештеринин ролун күчөтүүгө умтулган, бул алардын ишин жөнгө салуу жана укуктарын кеңейтүү максатында, Өзгөчө кеңештердин атмосфералык таасиринин деңгээлинде жүргүзүлгөн. Бирок, борборлоштуруу алардын автономиясын чектей берди. Маданий фронтто орус мектептеринде кыргыз тилин окутуу жана кыргыз искусствосун кеңири жайылтуу аркылуу улуттук аң-сезимди жүзөгө ашырууга аракет кылуу аракеттери көрүлдү. Бирок, мындай чаралар алардын шашылыштыгы жана аны жокко чыгаргандыгы үчүн сынга кабылды. Кадр саясатындагы көйгөйлөр, анын ичинде кесиптик сапаттарга көңүл бурбоо жана коррупция иштин натыйжалуулугун начарлатып, экономиканын жана социалдык чөйрөнүн негизги тармактарынын өнүгүүсүн жайлатты.

Ошого карабастан, 1950-жылдар мезгили прогрессивдүү, агрардык, айыл чарба, өнөр жайды өнүктүрүү жана өнөр жайды чыңдоо боюнча прогресстин мезгили болгон. Республиканын бийлиги калктын жашоо деңгээлин жогорулатуу үчүн берилген мүмкүнчүлүктөрдү активдүү пайдаланды, бирок көптөгөн демилгелер каршылыкка туш болду же күтүлгөн натыйжаларга жетише алган жок.

Изилдөөнүн жыйынтыктары Коммунисттик партиянын республиканы башкаруудагы ролун жана таасирин, ошондой эле борбордук жана жергиликтүү бийликтин өз ара аракеттенүү механизмдерин түшүнүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт. Улуу Ата Мекендик согуш жана согуштан кийинки калыбына келтирүү сыяктуу тышкы факторлордун Кыргызстандагы саясий динамикага жана социалдык өзгөрүүлөргө тийгизген таасирине өзгөчө көңүл бурулду. Архивдик материалдар мамлекеттик органдардын практикалык ишмердүүлүгүнө да жарык чачып, алардын мамлекеттик саясатты калыптандыруудагы жана ишке ашыруудагы ролун ачып берет.

Изилдөөнүн негизги темаларынын бири ашыкча борборлоштуруунун терс жактарын жана башкаруудагы коррупция, паракорчулук жана шалаакылык сыяктуу кемчиликтерди аныктоо болду, бул республиканын өнүгүүсүнө олуттуу таасирин тийгизди. Бул маселелер саясий системанын натыйжалуу иштешин камсыз кылуу үчүн башкарууну реформалоо жана борбордон ажыратуу зарылдыгын баса белгилейт.

Иш кагаздарын колдонуу саясий системаны талдоо үчүн бул материалдардын маалыматтык баалуулугун жана маанилүүлүгүн баалоого мүмкүндүк берди. Алар чечим кабыл алуу механизмдерин, бийликтин ар кандай деңгээлдеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүнү жана партиялык жашоонун ички динамикасын түшүнүү үчүн негизги булак болуп калды.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. *Башкарууну реформалоо*: башкарууну децентралдаштыруу боюнча чараларды иштеп чыгуу жана ишке киргизүү зарыл, бул борбордук жана жергиликтүү бийлик органдарынын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга, борбордон көз карандылыкты азайтууга мүмкүндүк берет.

2. *Коррупцияга каршы иш-чаралар*: коррупцияны, паракорчулукту жана башка терс көрүнүштөрдү алдын алуу максатында мамлекеттик кызматкерлердин ишин контролдоонун жана көзөмөлдөөнүн кыйла катуу механизмдерин киргизүү.

3. *Кадр саясатын күчөтүү*: кадр саясатын жакшыртуу, анын ичинде мамлекеттик кызматчыларды даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу боюнча программаларды иштеп чыгуу, бул алардын кесипкөйлүгүн жана жоопкерчилигин жогорулатууга мүмкүндүк берет.

4. *Айкындуулукту жогорулатуу*: кабыл алынган чечимдер жөнүндө отчетторду жана маалыматтарды дайыма жарыялоо жана аларды ишке ашыруу жолу менен мамлекеттик жана партиялык органдардын ишинин ачыктыгын жогорулатуу.

5. *Тарыхый түшүнүк*: саясий системанын иштешинин оң гана эмес, терс жактарын дагы толук чагылдыруу үчүн архивдик материалдарды изилдөөнү улантуу жана тереңдетүү.

6. *Билим берүү демилгелери*: изилдөө жыйынтыктарын билим берүү программаларына киргизүү, бул студенттерде жана жаш адистерде мамлекеттик башкаруунун тарыхын жана механизмдерин, ошондой эле демократиялык принциптердин жана укуктук тартиптин баалуулуктарын терең түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

Бул сунуштар саясий системанын иштешин жакшыртууга, мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана келечекте Кыргызстандын туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн мурдагы каталарды жоюуга багытталган.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ ЖОБОЛОРУ ТӨМӨНКҮ

ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДЕ ЧАГЫЛДЫРЫЛГАН:

1. Функционирование политической системы Кыргызстана в 1940 - 1941-е годы. Вестник КНУ. 2008. № 1 (7). - С.117 - 120. <https://drive.google.com/drive/home>
2. Возникновение и деятельность профсоюзов Кыргызстана в 20 - 40 гг. XX в. Научная дискуссия: инновация в современном мире. «Интернаука», 2017. № 3 (62). С.19 - 23. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=28396315>
3. Функционирование политической системы Кыргызстана в годы ВОВ (1941 - 1945 гг.) Материалы научно-практической конференции «Сохранение исторической памяти о Великой отечественной войне: проблемы и решения». (БГУ им.К.Карасаева, 20-21 апреля 2015 г.) - Б., 2016 г. - С.185 - 192.
4. Деятельность партийной организации Кыргызстана (40-е годы XX в.) Известия Вузов Кыргызстана. - Бишкек, 2020. № 5. - С.136 - 140. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45707267>
5. Общественно-политическая жизнь в Кыргызстане в послевоенные годы (1946 - 1950-е гг.) XIII Глобальные науки и инновации 2021: Центральная Азия. - Нур-Султан, Казахстан 2021. № 2 (13). - С. 63 - 67. https://drive.google.com/drive/folders/16WP_-fE95PFEXmwdOzWXsby_R0kG4OpT
7. Участие женщин в общественно-политической жизни Кыргызстана (1946 - 1950-е гг.) I Международное книжное издание стран Содружества Независимых Государств «Лучшие в образовании -2021». - Нур-Султан, 2021 г. № 10 - С.30. <https://drive.google.com/drive/folders/1vGxyNypUAILoyeXMR-d82bxYbVUJ-6Kj>
7. Изменение в структуре партийных органов и организаций в Кыргызстане во время Великой Отечественной войны (1941 - 1945 гг.) Вестник КРСУ, - 2021 г. Т.21 № 10. - С.49 - 53. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47155050>
8. Роль женщин в общественно-политической жизни Кыргызстана (1938 -июнь 1941 гг.) Социально-экономические и культурные аспекты взаимодействия славянских и тюркских

народов СССР: итоги и перспективы: сборник материалов Международной научной конференции, посвященной 100-летию образования СССР. 26 -27 мая 2022 - Барнаул, 2022 г. - С.227 - 233.

<https://drive.google.com/drive/folders/1DyAW9aPXrNNwL82COnBqPZMABQwPOHr>

9. Вклад интеллигенции в общественно-политической жизни Кыргызстана (1946 - 1950-е годы) Международный симпозиум по тюркскому миру (Проблемы и рекомендации) 9 - 12 октября 2022 г. Турция, г.Эрзинджан. - 2022 г. - С.1301 - 1308.

<https://drive.google.com/drive/home>

10. Процесс подготовки руководящих партийных кадров в Кыргызстане в годы Великой Отечественной войны (1941 - 1945 гг.) Никто не забыт, ничто не забыто (ко Дню Победы в Великой Отечественной войне): сборник научных статей Международной научно-практической конференции (25 апреля 2023 г.) - Саратов: Саратовский военный ордена Жукова Краснознаменный институт войск национальной гвардии. - 2023 г. - С.265.

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54299327>

11. Основные направления применения цифровых технологий в исследовании татар Кыргызстана в числе жертв политических репрессий (1920 - 1953 гг. XX в.) Сборник научных статей международной научно-практической конференции (13 октября 2023 г.) - Ташкент, 2023. ISBN 978-9943-8621-4-2 - С.124 - 131. Бикбулатова А.Р.

<https://drive.google.com/drive/home>

12. Кадровая политика в Советском Кыргызстане (1946 - 1950 гг.) Единство славянских и тюркских народов в истории и современности: материалы III Международного алтаистического форума. 18 - 20 октября 2023 г. / Министерство науки и высшего образования РФ, Алтайский государственный университет. - Барнаул, 2024 г. - С.165 - 170.

<https://drive.google.com/drive/home>

13. Местные советы в Кыргызстане в период Великой Отечественной войны. Никто не забыт, ничто не забыто (ко Дню Победы в Великой Отечественной войне): сборник научных статей II Международной научно-практической конференции (7 мая 2024 г.) - Саратов: Саратовский военный ордена Жукова Краснознаменный институт войск национальной гвардии. - 2024 г. - С.44 - 51. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=69151220>

14. Государственная и политическая деятельность И.Раззакова (1940 - 1950 гг.) Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - Бишкек, 2024. № 7. - С.168 - 175.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=80428236>

15. Политическая система в Советском Кыргызстане в период позднего сталинизма (1945 - 1953 гг.) Известия НАН КР. №1 (специальный выпуск). – Бишкек, 2025 г. - С.329 - 336.

<https://drive.google.com/drive/home>

16. Книга: Кыргызстан: вехи государственности (к 100-летию образования каракыргызской автономной области в составе РСФСР) - Книга - Бишкек, 2024 г. - 520 с. (коллектив авторов) <https://drive.google.com/drive/home>

17. Книга: Кыргызстан - вехи государственности: годы, опаленные войной. Посвящается 80-летию Победы советского народа в Великой Отечественной войне. Книга - Бишкек, 2025 г. - 628 с. (коллектив авторов) <https://drive.google.com/drive/home>

Орозахунова Замира Жумабековнанын - Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган "1940 – 1950-жж. Кыргызстандын саясий системасынын иштеши" аттуу диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: саясий система, саясий трансформация, улуттук саясат, кадр саясаты, партия, реформа, мамлекеттик башкаруу, Мамлекеттик коргоо комитети, коомдук-саясий уюмдар, десталинизация.

Изилдөөнүн объектиси - 1940-1950-жылдардагы Кыргызстандагы саясий система.

Изилдөөнүн предмети - 1940-1950-ж жылы саясий системанын иштеши.

Изилдөөнүн методологиялык негизи: илимий объективдүүлүктүн принциптери, тарыхый салыштырма, хронологиялык-тарыхый (системалык), тарыхый-типологиялык, тарыхый-диахрондук изилдөө методдору диссертациянын методологиялык негизин түзөт.

Алынган жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы: аз колдонулган булактардын, анын ичинде архивдик документтердин негизинде 1940-1950-жылдары Кыргызстандын саясий системасынын иштөө аспектеринин кеңири спектри боюнча комплекстүү изилдөө жүргүзүлгөн. Диссертация айрым ишканалардын ишине ашыкча борборлоштуруунун таасирин деталдаштырат жана борбордук жана жергиликтүү бийликтин ишиндеги конкреттүү терс көрүнүштөрдү, ошондой эле республикаларды өз алдынча каржылоонун терс кесепеттерин, анын ичинде мамлекеттик каражаттарды максатсыз пайдаланууну талдайт. Изилдөөнүн маанилүү аспекти болуп Улуу Ата

Мекендик согуштун жана десталинизация процесстеринин Кыргызстандын саясий системасына тийгизген таасирин аныктоо саналат, аталган маселелербуга чейин илимий адабияттарда жетиштүү чагылдырылган эмес. Ошондой эле аталган мезгилдеги саясий реформалардын натыйжалуулугуна жана алардын өлкөнүн өнүгүшүнө тийгизген таасирине баа берүү маанилүү, бул тарыхый контекстти терең түшүнүүгө жана Кыргызстандагы азыркы саясий практиканын калыптанышына өбөлгө түзөт.

Колдонуу боюнча сунуштар: изилдөөнүн жыйынтыктары коомдук-гуманитардык сабактарды окутууда жана өлкөдөгү билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде саясий тарых боюнча атайын курстарды түзүүдө колдонуу менен билим берүү процессине киргизилиши мүмкүн.

Колдонуу тармагы: Диссертациялык изилдөө процессинде мамлекеттик органдардын, биринчи кезекте Кыргыз ССРинин Коммунисттик партиясынын жашыруун ачыкка чыгарылган архивдик материалдарына жетүү маанилүү аспектилердин бири болуп саналат. Ачыкка чыгарылган архивдер саясий системанын иштеши жана оор мезгилдерде чечимдерди кабыл алуу жөнүндө уникалдуу маалыматтарды камтыйт. Бул маалыматтарды илимий жүгүртүүгө киргизүү мамлекеттик бийликтин иштөө механизми жөнүндөгү түшүнүгүбүздү кыйла кеңейтип, анын эволюциясындагы үзгүлтүксүздүктү ачып берет. Совет мезгилиндеги тарыхый тажрыйба көрсөткөндөй, Улуу Ата Мекендик согуш жана согуштан кийинки калыбына келтирүү жылдарында натыйжалуу башкаруу так уюштуруу түзүмү жана борборлоштурулган башкаруу аркылуу мүмкүн болгон. Бул тажрыйба жаңы башкаруу стратегияларын иштеп чыгуу жана аларды заманбап реалдуулукка ылайыкташтыруу үчүн пайдалуу болушу мүмкүн. Демек, тарыхый фактыларга жана окуяларга карата ар кандай көз караштарды эске алган, булактардын кеңири топтомуна таянган изилдөө зарыл. Илимий материалдарды талдоо конкреттүү тыянактарды иштеп чыгууга жана негиздүү сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Ошентип, саясий системанын иштөөсүнүн тарыхый тажрыйбасына, жолун жолдоочулукка жана топтолгон тажрыйбага кайрылуу азыркы Кыргызстанда мамлекеттик башкарууну ийгиликтүү модернизациялоо үчүн зарыл болуп калат. Совет доорунун тарыхы, анын ичинде саясий структура жана башкаруу ыкмалары, өлкөнүн өнүгүшүнүн азыркы этабы үчүн, өзгөчө институттук реформалар жана өзгөчө кырдаалдардагы башкаруу стратегиялары үчүн баалуу сабактарды бере алат. Бул ошондой эле тарыхый мурас менен заманбап башкаруу практикасынын ортосундагы байланышты чыңдап, туруктуу өнүгүү үчүн база түзөт.

РЕЗЮМЕ

Диссертация Орозахуновой Замиры Жумабековны «Функционирование политической системы Кыргызстана в 1940 - 1950-е гг.» на соискание ученой степени кандидата исторических наук 07.00.02 - отечественная история.

Ключевые слова: политическая система, политическая трансформация, национальная политика, кадровая политика, коренизация, партия, реформа, государственное управление, Государственный Комитет Обороны, общественно-политические организации, десталинизация.

Объект исследования - политическая система Кыргызстана в 1940 - 1950-е гг.

Предмет исследования - функционирование политической системы в 1940 – 1950-е гг.

Методологическая основа исследования: Принципы научной объективности, исторический сравнительный, хронологический-исторический (системный), историко-типологический, историко-диахронный методы исследования составляют методологическую основу диссертации.

Полученные результаты и их новизна: на основе малоиспользованных источников, включая архивные документы было проведено комплексное исследование широкого спектра аспектов функционирования политической системы Кыргызстана в 1940-1950-е годы. В диссертации детализируется влияние чрезмерной централизации на деятельность отдельных предприятий и анализируются конкретные негативные явления в работе центральных и местных властей, а также негативные последствия самостоятельного финансирования республик, включая нецелевое использование государственных средств. Важным аспектом исследования является выявление влияния Великой Отечественной войны и процессов десталинизации на политическую систему Кыргызстана, что ранее не получило достаточного освещения в научной литературе. Также значима оценка эффективности политических реформ в указанный период и их влияние на развитие страны, что способствует глубокому пониманию исторического контекста и формированию современной политической практики в Кыргызстане.

Рекомендации по использованию: Результаты исследования могут быть внедрены в образовательный процесс, используя в преподавании социально-гуманитарных дисциплин и создании спецкурсов по политической истории на всех

уровнях образования в стране.

Область применения. В процессе диссертационного исследования одним из важных аспектов является доступ к рассекреченным архивным материалам государственных органов, в первую очередь Коммунистической партии Киргизской ССР. Рассекреченные архивы содержат уникальные сведения о функционировании политической системы и принятии решений в критические периоды. Введение этих данных в научный оборот может значительно расширить наше понимание механизма работы государственной власти и выявить преемственность в ее эволюции.

Исторический опыт советского периода показывает, что эффективное управление в годы Великой Отечественной войне и послевоенного восстановления было возможно благодаря четкой организационной структуре и централизованному управлению. Этот опыт может быть полезен для разработки новых стратегий управления и их адаптации к современным реалиям. Следовательно, необходимы исследования, которые учитывают различные точки зрения на исторические факты и события, опираясь на обширный набор источников. Анализ научного материала позволит сформулировать конкретные выводы и разработать обоснованные рекомендации. Таким образом, обращение к историческому опыту функционирования политической системы, преемственности и накопленного опыта становится необходимым для успешной модернизации государственного управления в современном Кыргызстане. История советского периода, включая политическую структуру и методы управления, может предоставить ценные уроки для современного этапа развития страны, особенно в контексте институциональных реформ и стратегий управления в чрезвычайных ситуациях. Это также позволит укрепить связь между историческим наследием и современными управленческими практиками, создавая базу для устойчивого развития.

ABSTRACT

Dissertations of Zamira Zhumabekovna Orozakhunova "Functioning of the political system of Kyrgyzstan in the 1940s - 1950s" for the degree of Candidate of Historical Sciences 07.00.02 - national history.

Keywords: political system, political transformation, national policy, personnel policy, korenization, party, reform, public administration, State Defense Committee, socio-political organizations, de-Stalinization.

Object of Research: the is the political system of Kyrgyzstan in the 1940s - 1950s.

Subject of Research: the functioning of the political system in the 1940s – 1950s.

Methodological Basis of the Research: The principles of scientific objectivity, historical comparative, chronological-historical (systemic), historical-typological, historical-diachronic research methods form the methodological basis of the dissertation.

Results and their Novelty: Based on little-used sources, including archival documents, a comprehensive study of a wide range of aspects of the functioning of Kyrgyzstan's political system in the 1940s and 1950s was conducted. The dissertation details the impact of excessive centralization on the activities of individual enterprises and analyzes specific negative phenomena in the work of central and local authorities, as well as the negative consequences of independent financing of republics, including misuse of public funds. An important aspect of the study is to identify the impact of the Great Patriotic War and the processes of de-Stalinization on the political system of Kyrgyzstan, which had not previously received sufficient coverage in the scientific literature. It is also important to assess the effectiveness of political reforms during this period and their impact on the development of the country, which contributes to a deep understanding of the historical context and the formation of modern political practice in Kyrgyzstan.

Recommendations for use: The results of the research can be implemented in the educational process, being used in teaching social and humanitarian disciplines and creating special courses on political history at all levels of education in the country.

The scope of application. In the process of dissertation research, one of the important aspects is access to declassified archival materials of government agencies, primarily the Communist Party of the Kyrgyz SSR. The declassified archives contain unique information about the functioning of the political system and decision-making during critical periods. The introduction of these data into scientific circulation can significantly expand our understanding of the mechanism of government and reveal continuity in its evolution. The historical experience of the Soviet period shows that effective management during the Great Patriotic War and post-war reconstruction was possible thanks to a clear organizational structure and centralized management. This experience can be useful for developing new management strategies and adapting them to modern realities. Therefore, research is needed that takes into account different points of view on historical facts and events, based on an extensive set of sources. The analysis of the scientific material will make it possible to formulate specific conclusions and develop sound recommendations. Thus, an appeal to the historical experience of the functioning of the political system, continuity and accumulated experience becomes

necessary for the successful modernization of public administration in modern Kyrgyzstan. The history of the Soviet period, including the political structure and management methods, can provide valuable lessons for the current stage of the country's development, especially in the context of institutional reforms and emergency management strategies. It will also strengthen the link between historical heritage and modern management practices, creating the basis for sustainable development.